

Jež.

Spisal † Matej Tonejec - Samostal.

o spomladi sneg ne krije več obrežja ne travnikov in so solnčni žarki že zopet krepkejši, zašumi ti morda v grmovji jesensko listje blizu steze preko gozda in morda zapaziš tedaj drobno živalco, ki lovi po grmovji. Jež je to, ki je šel iz zimske postelje in je sedaj ravno na lovu. Komaj 25 do 30 *cm* mu meri život na dolgost, višji pa ni nego 12 do 15 *cm*. Dasi je videti okroglasti život pokrit s sivo obleko, vender so različne barve na posameznih delih. Brke, katerih je le malo, črne so, druga dlaka na obrazu je belorumenkasta ali rdečerumenkasta, nad gorenjimi ustni pa rjava, takisto na vsaki strani nosú. Po vratu in po trebuhu vidiš sivo, ali sivorumeno ali pa rdečkasto dlako. Ščetine po hrbtu in obeh stranéh života so rumenkaste, na sredi in na konci pa temnorjave ter imajo po dolgem ne globoke zareze, po štiriin-dvajset ali petindvajset; med temi pa so nekoliko vzvišene sredice. Gobček mu je šiljast, usta se široko odpirajo, ušesa so široka, črne oči pa majhne. Gobček ni pri vseh jednak, samica ima bolj šiljastega nego samec; tudi je ona nekoliko večja od njega, bolj belosivkaste barve in daljše glave. Zób, prav ostrih zób, ima jež 36.

Kaj modra žival jež ni, slabih svojstev pa tudi nima. Truda in trpljenja prebije dovòlj; vse si mora trdo priboriti. Tu in tam mu pretí nevarnost, še človek ga preganja, dasi bi ga ne smel, ker mu ubogi samotar več koristi nego škoduje. Na lov gré najrajši ponoči. Zvečer ostavi stanovanje in gré po delu; časih pride prav tedaj sovražniku v pest. Doblí ga lisica, sova ali pa tudi pes. Nekateri psi imajo táko piko nanj, da ga ne morejo pustiti, dasi jim ne dela nikdar napotja ne sitnosti; še ne brani se jim ne, da bi grizel po njih, kadar ga napadejo, ali se drugače boril, temveč mirno obstane in potegne debelo kožo čez glavo ter se takó zavije vánjo, da ni videti drugega nego siva krogla, od katere štrlé zgolj ostre igle.

Šli smo jeseni, ko so prihajale noči že daljše, jazbeca lovit. Imeli smo prav dobrega, ovčarskega psa, ki jih je ujel že več. Močan je bil, da se mu ni ubranil noben jazbec, če ga je zgrabil za vrat. Bili smo trije in nismo imeli daleč. Komaj petdeset korakov od hiše je jel pes že iskati. Noč je bila temna. Kjer smo bili najbolj prepričani, da naletimo na jazbeca, prav tam pasja dlaka ni hotela od nas.

Prej je iskal ves čas pridno, tu pa ne več; kàr geniti se ni hotel; legel je pred nas in čakal, da smo šli, potem je šel tudi on, toda le za nami. To ni trajalo dolgo. Šli smo še nekoliko dalje okrog hriba; pod hribom pa, za katerim smo bili sedaj, zavili smo zopet proti dômu. Ponočnih ptic je bilo slišati v skalinah in pečéh gôri nad nami, da je bilo več vrišča nego podnevi. Ovčar je sodil, da je pes gotovo začutil medveda in da zató ni hotel več od nas; védeli pa nismo, zakaj ni več sledil. Précej pa, ko smo prišli izpod pečevja in izza hriba, bil je vedno od nas in je pridno sledil kakor prej, toda zastonj; zalajal ni ni jedenkrat. Šli smo torej prazni, še za psa nismo vedeli, kje je, ali je pred nami, ali je zaostal. Ovčar se je poslovil in šel v hrib skozi gozd k stanu, kjer je imel ovce zaprte, dobre pol ure hodá odtod. Zdajci pa se začuje jako močen lajež, precěj daleč od nas vseh. Le nekolikokrat je zalajal pes. »Drži ga!« zakriči pastir in priteče s hriba nazaj. Précej smo bili vsi trije skupaj na prostoru, kjer je pes naletel na žival. Ali jazbec ni bil, nego jež. V klopčič zvit je ležal tu, pes pa ga je s prednjimi nogami takal po tleh in grizel v igle. Jaz in kovač, ki je bil z nami, vzela sva ježa in ga nesla domóv. Hudega mu še ni bilo, ker mu pes ni mogel priti do živega; igle pa mu je takó zgrizel, da mu jih je polomil prav veliko. Dasi sem že prej videl, kakó srdito se loti pes ježa, vender nisem še videl, da bi mu bil kdáj pes v takó kratkem času polomil toliko iglic. — Dali smo nekoč ujetega ježa tudi ovčarskemu psu, katerega smo hoteli poskusiti, ali bi bil za jazbeca, in tudi ta ga je précej prijel. Zatakalil je v klopčič zavito žival s prednjimi nogami pred sabo po tleh in jo je takó grizel, da mu je lila kri iz gobca; polomljene iglice so ležale po tleh, in če smo mu ga vzeli s tal, hotel ga je človeku še iz rok vzeti, dasi je imel ves krvav gobec. Bil je to še mlad pes in to njegov prvi boj z ježem. — Prav takó hud sovražnik ježev je lisica. Ta je pa bolj premetena od psa in si gobca ne rani toliko kakor on, kadar napade ježa. Dobro vé, da si jež v vodi ne more pomagati drugače, nego da se odvijje; zató ga takali, če le more v vodo; tukaj uboga žival précej pokaže gobček in noge, lisica pa ga zgrabi z ostrimi zobmi za glavo, in ne more se ji več ubraniti. Tudi nekateri pes ga spravi v vodo, če ga more, da ga lože ubere za gobec. Če ga zmóčiš, tedaj se ti tudi odvijje; zató ga lisica često kàr oškropí s svojo vodó in ga takó prisili, da se ji pokaže v obraz. Takrat ga zgrabi in mu polomi kosti.

Znano je, da ga velika sova ujame prav kakor zajca in ga pohrusta s kostmi in iglicami vred. Raztrga ga z ostrimi kremplji, katere mu zasadí v kožo, in požrè kosec za koscem. V želodci se spravi, kar

sova ne more prebaviti, n. pr. ptičje perje, kostí, dlaka in druge podobne neprebavne reči v kroglo, in ptič izbljuje take kepe. Ako jih razrežeš in pregledaš, dobiš v njih ostanke živeža, katerega je sova požrla, takó tudi ježeve iglice.

Prinesla je poleti gospá mojega prijatelja, pri katerem sem stanoval, ježa domóv. Deli smo ga v kuhinjo. Dlje časa se ni sprijaznil z nami in je bil podnevi navadno skrit pod leseno omaro, ali pod posteljo v kuhinji. Zvečer pa, ko ni bilo še luči, hodil je že in iskal živeža, takó tudi ponoči, ko je luč že ugasnila. Ščasoma se nas je vender nekoliko privadil; otroci so ga večkrat prinesli iz kuhinje v sobo, sosebno zvečer po večerji, in čim bolj so se bavili ž njim, tem bolj domač je bil. Ni se več krčil in zvijal v klopčič in dasi je potegnil ščetine čez glavo, skoro so se mu zopet pokazale male črne oči in šiljasti rilček. Toda težko mu je delo, če je kdo pregovoril nenavadno na glas; vsak, zlasti pa tanek glas ga je takó presunil, da je précej zmigal z ušesci, tresel z glavo in se hotel précej skrčiti. Videlo se mu je, da ima jako občutna ušesa. Dali smo mu kake ostanke, n. pr. mesó ali koščice kuretine, in vpričo nas jih je pozobal. Tudi jih je précej obduhal in jih poiskal, ako smo mu jih prikriili. Ko se je najedel, napil se je vselej še vode, katero smo mu vlili na krožnik. Kakor prašiček je stopil s prednjimi nogami v posodo in hitel piti. Jedel in pil je prav slastno; kàr hrustele so koščice, ki so mu prišle med zobe. Dal se je vzeti v roke in se ni skrčil; vpričo nas je tekal po sobi, in če smo ga deli na mizo, prav takó. Hodil je toli glasno, da se je ponoči dobro slišalo, kakó je peketal po kuhinji; vedno je tekal in takó sledil, da se je slišalo, kakó mu je nos pel.

Ko je zapadel sneg, izgubil se nam je. Kàr nikjer ga ni bilo. Kuharici pa so pošle nekatere pomivalke, ki jih je menda pustila zvečer viseče blizu tal. Iskali smo ga in dobili, ko smo pogledali celó notri pod posteljo, ki je imela pri tleh predalo za obleko. Zavit je bil v kotu pri zidu v izgubljene pomivalke. Tukaj je spal, in pustili smo ga, da bi videli, koliko časa bode počival. Minili so morda trije tedni, in prišel je zopet. Bil je prav zdrav, ne boječ in jedel je, kakor prej, pil vodo in tekal zopet vse noči okrog. Toda trajalo ni dolgo; zopet si je napravil posteljo in je zaspal za dlje časa. — Opazovalci pravijo, da se jež povalja po listji in ga nabere na svoje igle, da si napravi mehko posteljo, kjer potem skrčen spi. Takisto je porabil za posteljo pomivalke, ki jih je vzel naši kuharici. Prvič in drugič, ko je šel spat, bil je povit v njih; samó tega ne vemo, kakó jih je

spravil pod posteljo, ali si jih je tudi nateknil na ježice, ali jih je v gobčku privlekel pódno.

Predno smo ga dobili, imeli smo v kuhinji tiste nadležne črne ponočnjake in nismo jih mogli pregnati. Jež pa jim je bil kos; toda dela je imel dovòlj in lovil je ponoči, kolikor je mogel. Seveda trajalo je dlje časa, predno je dokončal svoje delo. Tačas pa se je prav udomačil; tudi podnevi se ni prikrival, temveč prišel je često sam k človeku in se je dal ujeti. Bil je v naročaji, kakor druga žival, ki jo imamo blizu sebe. Otroci so se igrali ž njim kakor s psičkom.

Drugič sem opazoval ježa na vrtu. Imel ga je vrtnar in prvi čas še ni toliko maral zanj, kolikor mu je bil jež koristen. Na vrtu je bilo okrog vodnjaka precèj gosto grmovje; tukaj se je jež navadno držal podnevi. Polžev je bilo na vrtu dovòlj, in sicer vsake vrste, z lupinami in takih brez hiš, velikih in majhnih. Povsod so lezli in so hoteli pojesti vso solato. Celó notri med perje so se zalezli nekateri tistih malih. Hodil sem časih gledat, kaj počenja jež v grmovji pri vodnjaku. Privadil se je tudi ta skoro, da se ni bal, če je prišel kdo blizu njega. Videl sem ga, kakó se je gostil s polži; kàr z lupinami vred je pohrustal tiste, ki so imeli hiše. In kakó naglo ga je zdelal, ko se ga je lotil! Zató jih je pa tudi pregnal, da ga je bil vrtnar vesel in da mu je prinesel še drugega, ki mu je potem pomagal čistiti vrt in zelišča. Podnevi je vender le redkoma lovil. — Tudi miši prežene jež, ker jih poloví in pojé. Prav zató često nadomestí mačko. Sosebno v takih shrambah ga imajo ljudje radi, da jim loví miši, kjer ne morejo imeti mačke.

(Konec prihodnjíč.)

Otec Stanislav Škrabec.

K petdesetletnici njegovi. Spisal m. p.

Za gričem, raz kateri vlada vsi goriški ravnini grad nekdanjih grofov goriških, vzpenja se rodovita planinica, gozdna Kostanjevica. Nekdaj je bil ta gozd svojina grofa Matije della Torre, ki je iz pobožnosti velikodušno podaril cerkvi ta prijazni kraj. Kjer vidiš dandanes samostan frančiškanskih redovnikov, bila je ubožna kočica, samskim pastirjem zavetje ob hudi uri. Na steni te kočice je bila naslikana podoba nebeške Kraljice, katero je močno čislala pastirica, pobožna Kamila Čimberle iz Gorice. Iz goreč-

Jež.

Spisal † Matej Tonejec - Samostal.

(Konec.)

Dobro se še spominjam, kdaj sem videl prvega ježa. Bil sem še otrok, ko ga je prinesel nekdo s senožeti domov. Dolgo časa smo ga imeli, lovil je miši in se je povsod zalazel, celó po stopnicah v klet, kjer je imel menda najboljše lovišče. Toda hodil je le ponoči na lov. Bilo je jeseni, ko je prišel nekov drvar v hišo. To je bil človek, ki je znal loviti vsakovrstne živali in je tudi vse pojedel, kar je ujel. Pravili so o njem, da polovi celó mačke in jih pojé, kožo pa prodá. Videl je ježa, in res se mu ga je zljubilo; toda kakó ga umoriti? Dejal ga ni v vodo, temveč tobačni dim je puhal toliko časa v žival, ki je bila v klopčič zvita, da se je venderle odvila. Sedaj pa se ni mogla braniti; nož je ubogemu ščetincu vzel življenje, toda klala sta ga dva, ker se je žival še vedno branila na vso moč, ko je bila že hudo ranjena. Drvar je odrtega ježa spekel in potem trdil, da je mesó jako ukusno. Znano je, da marsikateri ljudje ježevo mesó jedó; neki posebno je dobro, če se zavije v ilovico in takó zavito speče. Kožo rabijo v nekaterih krajih zoper »šen« ali pa za to, da se ž njo pokadí, če koga zobje bolé.

Tisti, ki pekó ježa v ilovici, zavijejo ga vánjo s kožo vred. Ilovica se prej dobro pregnete in ko se jež zavije vánjo, dene se nad ogenj, kjer se nekolikokrat obrne in toliko časa peče, da se ilovica strdí in popolnoma posuší. Potem šele se dene hladit. Ko je ohlajena, razdrobí se in iglice se polomijo, pečenka pa je pripravljena — kár na mizo ž njo! Najboljše mesó ima jež jeseni, ko je tudi najbolj rejen, menda zató, ker tačas največ živí ob sadji. V prejšnjih časih se je ježevega mesá več pojedlo nego sedaj, sosebnó na Angleškem; na Španskem so ga jedli postne dni, češ, da živí jež samó ob zeliščih. Časih se je marsikaj od njega rabilo v zdravništvu, takó kri in drob, in časih se je požgala vsa žival, pepel pa se je rabil za zdravilo. Njega masti pripisujejo še dandanes v nekaterih krajih posebno zdravilno moč.

Menda zató, ker je jež boječa, ponočna žival, pripovedovali so si ljudje o njem marsikaj, kar ni ravno resnica. Izgubil je dobro ime, ali pa ga morebiti nikdar ni imel, dasi ubogi samotar človeku ne dela ne škode, ne krivice. Pravilo se je o njem, da hodi ponoči krave sesat; takó so ga obrekovali zlasti Angleži in mu jemali dobro ime.

Drugje zopet se je trdilo, da zahaja ponoči na krajo v vinograde, kjer najprej grozdje potrga s trte, jagode po tleh raztrese in se potem po tleh povalja ter jih takó nabere na iglice in nese domov, kjer jih spravi za zimo. Dandanes menda že vender vé vsak otrok, da jež pozimi spi in da si ne nosi živeža za zimo domov. Dolžili so ga zopet drugi, da zahaja na vrte ter si tukaj sadja (hrušek in jabolk) natakne na iglice in odnaša v svoje shrambe. Mi ga moramo zagovarjati. Najsi časih pojé hruško ali jabolko, vender je jako koristen. Saj mnogo škode ne more napraviti na vrtu, seosebno ker so mu živali, kakor kače, strupene celó, miši, mrčesi mnogo ljubši od sadja. Seveda zgrabi tudi dostikrat take živalce, ki so človeku koristne, n. pr. mlade ptiče, če pride do njih v gnezdo, žabe, krte, pravijo, da celó račice, in da popije putam jajca; vender je korist mnogo večja od kvare. Koliko hasne, če polóví in prežene vsaj nekoliko strupenih kač! Baš na kače je namreč pravi volk, osobito na gade. Ne prizanese mu, če se dobita. Ker ima dober nos, zató ga tudi précej zasledí. Da mu kačji strup ne škoduje, to je dokazana reč. Lenz nam pripoveduje, da je imel ježa z mladiči ujetega in zaprtega. Dajal mu je ostružnice, kobilice, hrošče, žabe, sadje, miši, slepce in kače. Najljubše so mu bile miši; sadje je jedel le tedaj, kadar ni imel živalij. Dal mu je tudi gada, ki je imel dosti strupa, o čemer se je Lenz že prej prepričal. Jež je ravno doжил mladiče, ko se mu je gad dal v zapor. Skoro je jel slediti, nos, mu je pel, in zasledil je strupeno kačo. Najprej jo je obvohal od repa do glave. Précej je zinila in popadla za ježem ter ga ujedla v nos in ko se je obliznil, pičila ga je že tudi v jezik. To se je ponovilo večkrat, ali ježu ni škodilo, gad pa je jel iz žrela krvaveti, ker se je ranil ob iglicah, kamor je zadel, ko je sekal okrog sebe. Sedaj je bilo ježu dosti; prijel je gada za glavo ter mu jo odgriznil in pohrustal z zobmi in strupom vred. Pol gada je pojedel, druga polovica je prišla pozneje na vrsto, toda strup mu ni škodoval. Tudi mladičem, ki so še sesali, bilo je prav dobro.

V boji z žabo ali s krastačo pojé jež živali najprej zadnje noge, da mu ne uide, potem nekoliko počaka in obliže drugo truplo in sedaj šele pohrusta vse. Miši zná loviti bolje, nego bi se mu prisodilo. Ko pride na njivi ali na travniku, kjer je ravno na lovu, do mišje luknje, rije z rilčkom in koplje z nogami, dokler ne pride do skrite živalce. Sedaj nekoliko zagrčí, miška pa tanko zacvili, in slastno jo pojé; tudi ujame jo zunaj luknje in je tedaj hiter kakor blisek.

Ježki so začetkoma beli in ne daljši nego 6 do 7 *cm*. Dlake nimajo, do malega so goli in slepi, v enem gnezdu jih je navadno

4 do 6, pa tudi po 8. Spomladi, konec meseca marca do začetka junija, tedaj se ježi pariyo, in v sedmih tednih pridejo mladiči na svet. Starka si že o pravem času kje v grmu, plotu ali drugje pripravi rahlo posteljo. Izkoplje si v tla jamo, kakih 60 cm globoko, in nanosi vánjo listja, slame, suhe trave in mahú. Štiri tedne starka mladiče dojí in jim nosi pozneje živež v gnezdo. Précej, ko so storjeni, nimajo še ščetin, toda v 24 urah se jim že pokažejo.

Predno pride zima, že mladiči dobro lové, zredé se in izkopljejo prebivališče. To ima navadno dva izhoda ali vhoda. Globoko ni, navadno dva čevlja. Tu notri leží jež pozimi, dokler je mraz, in spi. Ko se zarije v listje, mah in kar je nanosil semkaj, tedaj je prav debel, na pomlad, predno vstane, pa ni več mastí pod debelo kožo. Često ga pozimi zasledí lačna lisica, ki sicer poleti in jeseni, dokler so boljši časi, ne mara dosti zanj. Dve leti traja, predno jež dorase, ali vsaj šele v drugem letu je velik. Sedaj pogleda po družici, oženi se. Starosti ne učka; osem ali deset let doseže. Ko je že čez deset, zapusté ga očí, mine ga sluh, izgubí zobé, dlako na križi, popolnoma je starček. Živita on in ona skupaj, in sicer spomladi, poleti in jeseni v tistem stanovanji. Skupaj se igrata, dražita se ter sta časih prav dobre volje in prav burkasta. Pozimi spita vsak v svojem stanovanji. Ko je stanovanje narejeno, obdrží ga jež po več let, razven če ni mirú ali če ga kdo prežene iz njega.

Prebiva jež v ravninah, pa tudi v gorah. Največ jih je na Ruskem; precěj so veliki in dobro rejeni. Čez Ural v Azijo ne gré, na jugu pa seza celó do Črnega morja, in v Kavkazu ga dobiš 2400 metrov visoko. V Evropi je povsod domač, samó v prav mrzlih severnih krajih, kjer ni živeža zanj, ne. V naših gorah in planinah v Alpah seza do 1800 metrov visoko; v Karpatih pa ga ni. Dasi pri nas ni veliko te živali, vendar je povsod: na polji, na travnikih, v nižavah, v gorah in hribih.

Kaj bistroumen jež ni. Izučiti bi se ne dal, vendar se toliko privadi človeka, da se ga ne bojí in se mu ne skrrije, da mu celó iz roke jemlje živež. Tudi priljubljen ni, dasi je jako koristen. Precěj je namreč neokreten in premalo družten, tudi ima neprijeten duh, zató ga ne marajo v hiši kakor mačko ali psa. Pogled ima slab, nos pa mu toliko bolje rabi. Vidi takó slabo, da mirno stoječega človeka zapazi šele tedaj, ko ga ovoha. Tudi bolje sliši, nego vidi in ima jako čutna ušesa. Življenja je kaj trdnega. Če se prevrne še s takó visokega zidú, vendar se ne ubije, še ne rani se, ker se naglo zviije, predno priletí na tla. Rane, velike rane, prebije mirno in se skoro zopet po-

zdravi; strup mu ne škoduje, ne kačji, ne mišica, in tudi več drugih vrst strupa so že poskusili, pa ga niso umorili. Španske muhe pojé tako kakor drugega hrošča.

Potrpežljiv je dovolj; če ga kolješ, ne dá glasú od sebe, kakor bi ga nič ne bolelo. Brani se že, brani, toda dasi pod nožem, umrje brez stoka, brez tožbe. Sovražnikov ima dosti, in nekateri prav grdo ravnajo ž njim, najgrše pa časih človek, ki bi ga moral za njegovo korist varovati in braniti!

Sketove čitanke I. — IV.

(Dalje.)

Še bolj nego po arhajistih pa se krati prostor klasiškim izdelkom v Sketovih čitankah po neklasiškem pesništvu najnovejše dôbe. Mrzkim in puščobnim čustvom, ki me naudajo vselej, ko prelistujem čitanki I. in II. ter najdem toliko pesmij in pesenc, ki niso ni za las boljši od že navedenih („Ujeta ribica“ in „Zvon naš prijatelj“), ne morem dati bolje odduška, nego da vzkliknem s Prešérnom:

Peršl bi žé bilí Slovécum zláti čási,

Ak klásik¹⁾ bil bi vsák pisár, kdor nám kaj kvási.

Nečemo na dan z nobenim imenom — nomina sunt odiosa; ali ne-kove splošne opombe vender ne moremo zadržati za zobní, dasi nam morda nakoplje zamero. Da je med roditelji tistih pesniških igrač zlasti mnogo učiteljev, národnih, ali če hočete, ljudskih učiteljev, to morda ni slučajno; ali prav ta nenavadni prikaz priča, da je gospod izdajatelj jednostranski zajemal iz nekega zabavnika za mladino. Vsa čast ónim možem, ki jih imamo tu v mislih; med njimi jih je nekaj, katerih ime je že davno med nami na glasu vzpričo njih vzgojeslovne ali sploh rodoljubne delavnosti. Ali da njih pesniške poskuse, katerih nekateri res ne zaslužijo drugega, nego da bi „Zvonov“ duhovitež v „listnici“ na zadnji plati bril norce ob njih, doletí kdáj čast, da se vzprejmó kot „primeri s plemenito vsebino v plemeniti obliki“ v šolske čitanke, ki ne bi smele obsezati nič neklasiškega, temu se menda óni možakarji samí niso nadejali nì v sanjah. Med njimi je tudi mož, ki si je pridobil med nami nemalo zaslug na književnem polji kot mnogoletni izdajatelj nekega lista za mladino; poštenemu prozajiku od nog do glave, ostale so mu menda pesniške strastí takisto prikrite kakor meni ali pa tebi, blagovoljni čitatelj, ki še nisi zakrivil nobenega verza. Ali godilo

¹⁾ Čítaj / debelo, »po bezjaško«!